

КНЕЖЕВИ ГРАЖАЛКОВИЋИ ОД ЂАРКА PRINCES GRASSALKOVICS DE GYARAK

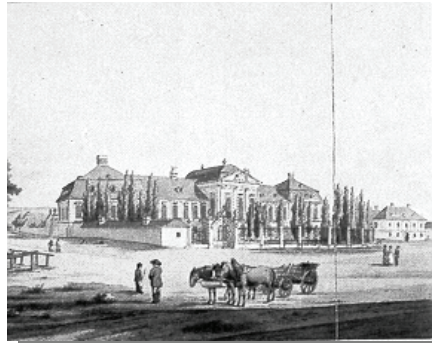
Порекло великашке куће Гражалковића и данас представља мистерију. Ништа у том пре-
зиму не говори у прилог њиховог претпостав-
љеног мађарског корена, а ипак Словаци се нису
претргли од настојања да их присвоје, Срби пока-
зују уобичајену незаинтересованост¹, а Хрвати –
чудо над чудима – нису уврстили ове престижне
католике међу своје великане! Наша историо-
графија Гражалковићима посвећује одређену
пажњу, пре свега деловању грофа Антона I и
његовој улози у колонизацији Бачке и Баната Ма-
ђарима и Словацима, али се много не бави проб-
лемом порекла те породице.

Дакле, ко су, одакле су Гражалковићи?

Морамо одмах рећи да на то питање не-
мамо потпун одговор. Зна се шта су постали и
када су то постали. Зна се шта су радили и как-
во су наслеђе оставили. Ипак, сви нама доступни
извори постају апсолутно дискретни када је у пи-
тању порекло рода Гражалковића, и када треба
одговорити на елементарну знацију: како је
било могуће да један, по свему опскурни род,
дође до царског Двора, да освоји такве позиције,
да у року од 90 година пређе пут од плебеја до
кнежева Светог римског царства, а да притом ни-
су славни ратници, да немају никога у врху като-
личке Цркве, да нису дипломати од каријере...
Случај је фасцинантан, не само што нам образац
понашања Гражалковића и њихово ћутање о соп-
ственом пореклу доста личи на пречанске Србе у
успону (сетимо се Прерадовића), већ и зато што
су Гражалковићи – шта год да су били – остави-
ли на нашем тлу дубоке трагове, а опет остали
ван видокруга свих осим оних најпознатијих истра-
живача историје Срба у Угарској.

Према нама доступној литератури, име
Гражалковића (писано Grassalkovich, Grassal-

covich, Graszalkovich, Graszalkovics...) помиње
се крајем 17. века, а постаје проминентно у првој
трећини 18. века, негде између 1724. и 1736. Глав-
ни извори су нам хералдичко-генеалогички ком-
пендијуми, који и сами не обилују детаљима. Тако
Алманах Гота (Almanach de Gotha) даје нешто
шире податке о последњем Кнезу у својим изда-
њима за године 1836. и 1848, да би после тога
само регистровао да је кнегиња удова жива (по-
следња година коју смо проверили била је 1859).
Максимилијан Грицнер у свом обимном опусу²
наводи да су Гражалковићи "веома старо угарско
племство", што питање националног порекла
оставља сасвим отвореним, а коси се и са ин-
формацијом о позној нобилитацији (1694.); Грицнер
помиње и да је Антон I био секретар и правни
саветник цара Карла VI, као и да је ту функцију
наставио да обавља и за владе његове кћери
Марије Терезије. Даље вели да је Антон Гра-

Дворац Гражалковића у Братислави, према
савременој бојеној литографији / Grassal-
kovich Palace in Bratislava, according to a
contemporary hand colored lithograph.

жалковић уздигнут у ранг угарског барона 26.5.
1732. повељом датом у дворцу Лаксенбург³; само
11 година касније, барон Антон постаје угарски
гроф (повеља дата у Бечу 5.4. 1743), са квали-
фикацијом "високоблагородни" (*Hoch- und Wohl-
geboren*). У то време он председава Угарском
комором и ожењен је бароницом Кристином Те-
резевијом Клобушицки. Род Клобушицких од Клобу-

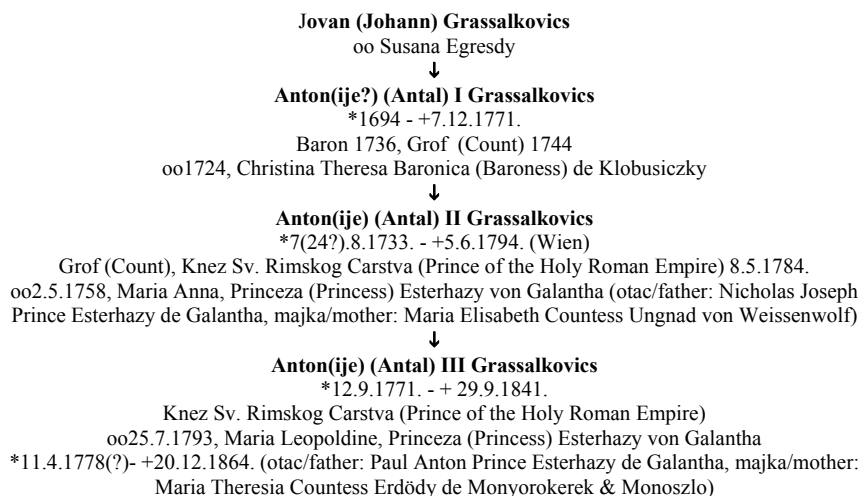
Дворац Гражалковића у Геделу, гравира
Л. Едера по слици Лудвига Рорбока из
1858. / Grassalkovichs Castle at Gödöllő,
steel engraving of L. Oeder, after a painting
by L. Rohrbach from 1858.

шица и Зетењија (Klobusiczky de Klobusicz es
Zeteny) је знатан у време склапања брака Анто-
на и Кристине Терезије. Пореклом су из Клобу-
шица у Тренчинској жупанији (Словачка), и доку-
ментарни су феудалци тог места још од средине
15. века. Властелинство Зетењ стекли су 1686, а
наредне године уздигнути су у достојанство бар-
она. Грофовско достојанство су добили 1756. го-
дине, у време када је Ференц Клобушицки, брат
првог грофа Антона, заузимао висок положај ка-
лочког надбискупа.

Једини син⁴ Антона I, гроф Антон II,
наслеђује оца 1771. године. Био је ожењен прин-
цемом Маријом Аном, из изванредно високог и
моћног кнежевског рода Естерхазија од Галан-
те. Године 1784, повељом датом у Бечу на дан
7. маја, уздигнут је у достојанство кнеза Светог
Римског царства, као Кнез Гражалковић од Ђар-
ка, наследни господар властелинстава "Gödöllő,
Hatvan, Detrő, Baja und Konjatky", Царски и
Краљевски активни тајни саветник, Коморник и
Жупан Бодрошке жупаније, са правом на квали-
фикацију "високоблагородни" (*Hochgeboren*), "Ваша
милост" (*Ew. Liebden*) и на ословљавање са
"драги рођаче" (*Lieber Oheim*) од стране Цара и
Краља. Наследство кнежевског достојанства и
тителе дато је у линији првородства. Уз све то,
извршено је "побољшање" грба у складу са но-
вим високим достојанством породице.

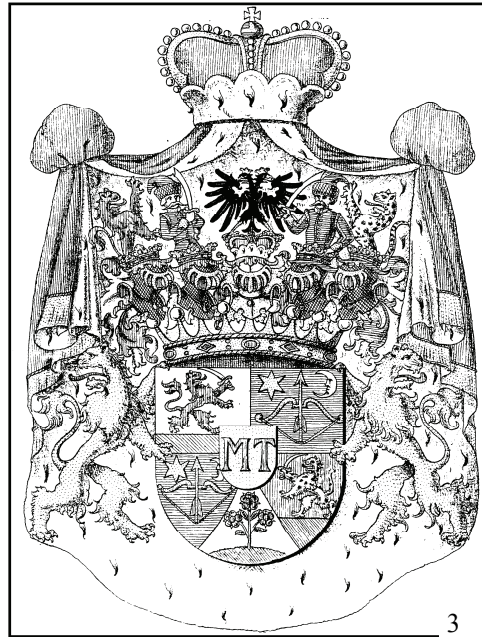
Како се испоставило, питање првород-
ства једва да је и било потребно помињати. Је-
дини син Антона II, Антон III, био је уједно и
последњи изданац младе кнежевске лозе. Рођен
1771. године, оженио се принцемом из дома своје
мајке, Маријом Леополдино, кћерком принца
Паула-Антон (*Pal-Antal*) Естерхазија од Гал-
анте. Из тог брака потомства није било, и род
Гражалковића од Ђарка угасио се свега 57 го-
дина по уздицању међу кнежеве Светог Римског
царства (Царства које су, уосталом, надживели
за читавих 35 година!).

RODOSLOV GRASSALKOVICS - HOUSE OF GRASSALKOVICS

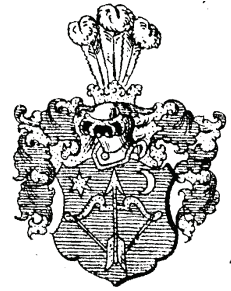

1

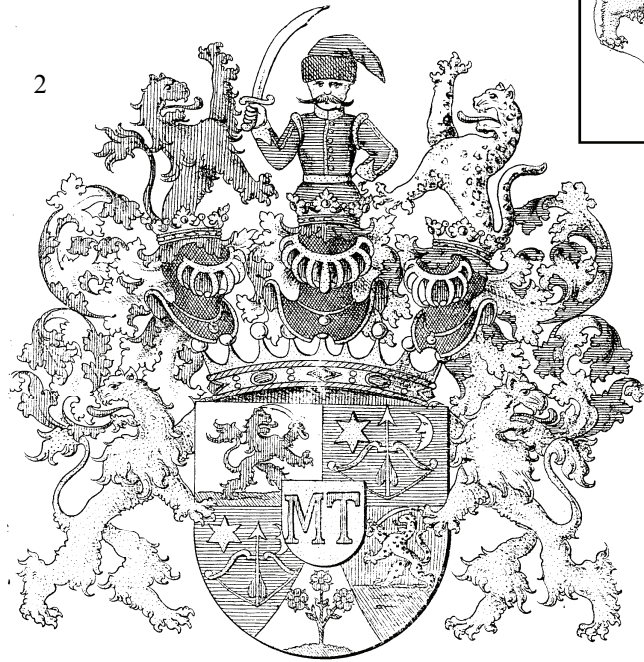
3

4

5

6

1. Баронски грб Гражалковића / Baronial Arms of the Grassalkovics
2. Грофовски грб Гражалковића / Arms of the Counts Grassalkovics
3. Кнежевски грб Гражалковића. / Arms of the Princes Grassalkovics
4. Племићки грб Клобушицких / Arms of the Nobles von Klobusiczky
5. Грофовски грб Клобушицких / Arms of the Counts von Klobusiczky
6. Грб грофа Антона (Антала) I, уклесан над улазом у породичну крипту у парохијској цркви Св. Мартина (Фелдебре, жупанија Хевеш). У односу на грофовски грб са слике 2, уочава се да лавови (држачи грба) нису окренути, као и ланац Ордена Св. Иштвана који окружује композицију / Arms of Count Anton (Antal I) Grassalkovics de Gyarak carved in stone above entrance to the Family Crypt at the Parish Church of St. Martin in Feldebrö (Heves County); the lion supporters here are not regardant, and the Collar of the Order of St. Stephen encircles the Coat of Arms
7. Гробница Антона I и његове супруге, рођене баронице Клобушицки, у крипти цркве Св. Мартина у Фелдебру, са бронзаним грбовима супружника аплицираним са предње стране гробнице / The Tomb of Count Antal I and his consort, Baroness von Klobusiczky, at the St. Martin Church Crypt, in Feldebrö, with bronze armorial achievements of the committal couple displayed at front of the stone memorial

Палата Гражалковића у Сомбору, подигнута 1750–1763, у ствари је служила као Коморски центар за колонизацију Бачке / The Grassalkovich Palace in Sombor, erected between 1750 and 1763, was in fact used as Chamber representative seat for the colonisation of Bachka (Bacska)

За релативно кратко време колико је род уживао у слави и богатству, Гражалковићи су оставили доста спомена о себи. Пре свега, грандиозну палату у центру Братиславе⁹, дворца у Геделу⁸ (који је у архитектуру магнатских двораца у Угарској увео нови стил звани "Гражалковићев"), дворца у Сомбору, неколико цркава⁷, али пре свега измењену популациону слику Бачке и Баната (углавном у корист Мађара). О овоме пише др Д.Ј. Поповић у свом делу "Срби у Војводини".

Када је реч о градитељским подухватима, међутим, ваља напоменути да је кнез Гражалковић био задужен за радове на доградњи и реконструкцији краљевске палате у Будиму, и да је већи број архитеката и мајстора ангажованих на краљевском пројекту, истовремено радио и на породичним здањима Гражалковића.

Када су у питању хералдички извори, ствари стоје овако:

"Ритстап" доноси о Гражалковићима два кратка текста ("Grassalkovicz de Gyarak, Hongrie, Comtes du St. Empire 1749, princes du St-Empire, 6. mars 1784. M. et. le 29 sept. 1841" и "Grassalkovics, Comtes, Aut.") на странама 818 и 819 првог тома. Геза Черге⁹, пак, на страни 204 свог *magnum opus*-а доноси додатне податке о грофу Антону I, наводећи између осталих његових достојанстава и оно Чуvara Св. угарске Круне, Врховног коњушара (*Oberster Stallmeister*) и витеза Великог крста Ордена Св. Иштвана. За његовог сина, Антона II, наводи и се и функција Главног коњушара Угарске (*Oberstallmeister*) и инколат у племство Доње Аустрије на основу куповине поседа грофа Салм-Кевенхилера у Бечу 16.11.1786. године. О Антону III се наводи само да је био Царско-Краљевски тајни саветник и коморник. Дело Ивана Нађа¹⁰, у коме се о Гражалковићима говори на странама 378–379, није нам за сада доступно, док Кирнбауер¹¹ говори исто што и Черге, само са акцентом на већ поменути инколат у Доњој Аустрији. Најисцрпнија су већ поменута дела Грицнера и Чергеа, која доносе грофовски и кнежевски грб (оба дела), односно баронски грб Гражалковића и три грба Клобушицких, уз одговарајуће коментаре (само Черге).

Племићи грб Гражалковића нам је непознат из литературе, али се анализом баронског грба (види сл. 1) може закључити да 1. квартир представља изворни племићи грб Гражалковића, јер су 2. и 3. квартир евидентно алијансна поља Клобушицких (грб баронице Кристине Терезе, види сл. 4); сама чињеница да је баронски грб Гражалковића инкорпорисао поље Клобушицких говори о угледу породице из које је дошла супруга,

односно о скромном пореклу самих Гражалковића. Трећи квартир, као и инсерт у стопи, вероватно представљају елементе "побољшања" изворног грба по уздицању у баронско достојанство. У сваком случају, блазон изворног племићког грба могао би да гласи: у сребрном пољу на зеленом тробрегу који се диже из стопе црвени пропети лав замахује сребрном источњачком сабљом златног балчака; Челенка је израстајући црвени лав, а плашт је црвен постављен сребром. Побољшање грба при унапређењу у баронско достојанство обухватило је, по тадашњој пракси, и допунски шлем са челенком (израстајућа фигура угарског ратника са сабљом); челенка Клобушицких (три нојева пера) није инкорпорисана у грб Гражалковића. Уздицање у ранг грофова Св. римског Царства донело је даља "побољшања": унет је претензиони штит са иницијалима Марије Терезије, додата је и трећа челенка (израстајући природни леопард), као евидентна алузија на 4. квартир, у коме на црвеном пољу по зеленом тлу природни леопард замахује сабљом и, коначно, два златна осврнута лава као држачи грба. Кнежевски грб је донео релативно умерен репертоар "побољшања": поред неизоставног кнежевог шешира и порфире, једина измена је повећање броја челенки за још две (дуплирана је челенка са угарским ратником, а централно место је заузео златни визирни шлем крунисан кнежевским шеширом на коме је двоглави црни крунисани орао).

The origin of the great baronial House of Grassalkovics has remained much of a mystery. Nothing in that family name suggests that their origin was allegedly Hungarian, and yet Slovaks apparently are not eager very eager to claim them, Serbs are disinterested as usually¹, while Croats, wander of all wanders, missed to include these representative Catholics in own Hall of Fame. Our own historiography has paid certain attention to the Grassalkovics, primarily to Count Anton I and his role in colonization Hungarians and Slovaks in Bacska and Banate, but not to the question of the origins of the family.

Well, who are and where from come the Grassalkovics?

We must say in first place that the complete answer to this question is not available. It is known what and when did they achieve. It is known what they did and what heritage they left. And yet, all sources available to us so far keep deep silence when issue of the origin of the House is concerned and when a natural curiosity requires to be satisfied: how was it possible that a lineage so obscure arrives to the exclusive position of confidential service at the Imperial Court, to win such position that in span of only 90 years they crossed the chasm that divides simple commoners from Princes of the Empire, without being either famous soldiers, or related to high dignitaries of the Catholic Church, or diplomats of the career... It is a

fascinating case, not only because the model of behavior of the Grassalkovics and their silence regarding own origins is much reminiscent of the behavioral pattern of some Serbian families in Hungary (case of Preradovich), but also because the Grassalkovics - whoever they were - left deep impact in our lands and still managed to escape attention of historians, except for a few of them with particular dedication to the history of Serbs under Austrian and Hungarian Crowns.

The available literature mentions name of Grassalkovics (also written *Gra`alkovi*), *Grassalkovich*, *Graszalkovich*, *Graszalkovics*...) at the very end of the 17th Century, and the name acquires prominence by first third of the 18th Century (between 1724 and 1736). The main sources are heraldic and genealogical compendia, generally devoid of much detail. Almanach de Gotha dedicates some space to the last Prince in the issues of 1836 and 1848, registering afterwards just bare information that the Princess Dowager was still alive. Maximilian Gritzner, in his gigantic work², claims that the Grassalkovics are "very old Hungarian nobility", which does not answer the question of their origin, while being at odds with information that the family

Улазни хол и свечано степениште у палати Гражалковића у Братислави, дело архитекте Мајерхофера / Entrance Hall and Great Staircase at the Grassalkovich palace of Bratislava, built by Architect Andreas Mayerhofer

was ennobled very lately, in 1694. Gritzner also mentions that Anton I was Secretary and Legal Adviser to the Emperor Karl VI, and that he continued in same capacity to serve Emperor's daughter Maria Theresia. Further, he reports that Anton Grassalkovics was raised to dignity of Hungarian Baron on May 26, 1732, and that only eleven years after that he was further raised to dignity of a Count³ (April 4, 1743), with qualification of the *High- and Well Born* (Hoch- und Wohlgeboren). At that time Anton Grassalkovics was presiding the Hungarian Chamber, and was married to Baroness Christina Theresa de Klobusiczky. The Family Klobusiczky de Klobusicz and Zeteny was of rather high standing and well positioned; they were feudal Lords of Klobusicz in County of Trenchyn (now in Slovakia) since mid-15th Century. Family acquired Lordship of Zeteny in 1686, and was elevated to the dignity of Barons the next year. They became Counts in 1756; at that time the brother of the first Count was Archbishop of the important See of Kalocsa.

The only son⁴ of Anton I, Count Anton II, succeeded his father in 1771. He was married to Princess Maria Anna from very high and mighty House of Esterhazy de Galantha. In 1784 (7th of May), Count Anton II was elevated to the dignity of the Prince of the Holy Roman Empire as *Prince Grassalkovich von Gyarak, hereditary Lord of Godolo, Hatvan, Detro, Baja and Konjatky*, Imperial and Royal Active Secret Councilor, Chamberlain and Zupan (Count) of the County of Bodrog, with qualification of the *Highly Born* (Hochgeboren) and *Your Grace* (Ew. Liebden), and entitled to be addressed by the Emperor as *Dear Cousin* (Lieber Oheim). The position and title were transferable in the primogeniture, and the armorial achievements were, accordingly, *bettered*.

As it proved soon enough, the issue of primogeniture was of no importance. The only son of Prince Anton II, prince Anton III, was the last offspring of the young Princely House. He was born in 1771, and married a Princess from his Mother's House (Maria Leopoldina, daughter of Prince Pal-Antal Esterhazy de Galantha). The marriage proved to be childless and the House of Princess Grassalkovich de Gyarak died out in only 57 years after being admitted to rarefied strata of the Princes of the Holy Roman Empire (the Empire that they would still survive for another 35 years).

During the relatively short period in which the Family enjoyed glory and richness, the Grassalkovics left many monuments to their being and doing. There is a large Palace at the center of Bratislava⁵, a Castle at Gödölö⁶ (which made significant influence upon the architecture of Baronial Palaces in Hungary and introduced a new style called "Grassalkovics Type"), a town Palace at Sombor, several churches⁷, but most of all completely changed national mix of the various peoples in Bacska and Banate (chiefly favoring ethnic Hungarians). It is perhaps important to remember that Count Anton I managed the construction works at the Royal Palace of Buda, and so it came that a number of architects and skilled workers were employed by him for own construction projects.

Regarding the heraldic sources, we shall mention but a few: Rietstap⁸ has two entries on the *Grassalkovicz de Gyarak* and *Grassalkovics*, claiming that they were Counts and Princes of Holy Roman Empire and Austria from Hungary. Geza von Csergheo⁹ brings additional information about some of the functions held by Count

Anton I (*Keeper of the Crown, Master of the Horse and GC of the Order of St. Stephen*). For Anton II, Csergheo reports that he held also position of *Master of the Horse* and that, following the purchase of property of the Count Salm-Khevenhüller in Vienna he possessed the Incolat of Lower Austria as well. About Anton III, Csergheo reports only that he was Imperial and Royal Secret Councilor and Chamberlain. We were not able presently to check the entry in magnum opus of Ivan Nagy¹⁰, while Kirnbauer¹¹ refers same facts as Csergheo.

Coat of Arms of the Grassalkovics as Nobles we could not find in disponible literature, but the analyses of the Baronial Arms direct one to conclude that the 1st quarter must had been content of the original achievement, since 2nd and 3rd quarters are obviously fields of the Klobusiczky. The *betterment* of Committal and Princely Arms, however, are obvious regarding the content and apparent self-control of the heraldic ambition, because the only new motive is inescutcheon with Imperial Cipher; the multiplication of the helmets and crests, as well as lion supporters, were minimal adornments that could hardly be omitted by the standards of the time.

¹ Осим ако се не узме као нека врста претензије већ то што је породица Гражалковић унета у одељак "Племићке породице II" (т.ј. породице католичке вероисповести) у едисији "Војводина II" др Д.Ј. Поповића (Нови Сад, 1940–1941), стр. 157. На 117. страни истог дела Поповић стидљиво наводи: "Најбогатија породица у Бачкој била је породица Гражалковић. Мисли се да је била пореклом од наших католика. Ова породица је већ у 18. веку имала знатне поседе али, изгледа да је већину својих поседа добила у првој половини 19. века. 1750 добила је Бају, 1775 Плагу а 1779 Матеовић. 1826 имали су Гражалковићи 108.663 јутра..." / Perhaps one may consider as a pretension the mere fact that House of Grassalkovics was entered into the Chapter "Noble Families II" (Families of the Roman Catholic Confession) of "Vojvodina II" by Dr D. J. Popović, who made remark that the Grassalkovics were thought to be of our origin.

² Maximilian Gritzner, *Die Fürsten des Heiligen Römischen Reiches*, Nürnberg 1878, Anhang, стр.287, табле 390, 391.

³ Др Д.Ј. Поповић и В.А. Душин, у цитираном прилогу у едисији "Војводина", наводе да су Гражалковићи стекли племићку титулу 1694. године, значи исте године када је рођен будући барон и гроф Антон I. / Popović and Duišin, in the above referred publication "Vojvodina II", claim that the Grassalkovics were ennobled in 1694.

⁴ Према истом извору (др Д.Ј. Поповић и В.А. Душин) гроф Антон I је, осим сина, имао и четири кћери: Франциску, Клару, Маријану и Терезију. Не знамо за кога су биле удате. / The same source (Popović, Duišin) claims that Anton I had four daughters (Francisca, Clara, Mariana and Theresia), but we know not whom, and if, they married eventually.

⁵ За церемонију крунисања Леополда II, 1790. године, кнез Антон III подигао је велики славолук испред своје братиславске палате на Сувом тргу, у облику тврђаве из градског грба. Увече је у кнежевој палати приређен раскошни банкет за новокрунисаног угарског Краља и учеснике у круниденој свечаности. О томе пише Štefan Holčík, *Korunovačne slavnosti, Bratislava 1563-1830*, Bratislava 1992, стр. 44 и 48. Братиславски дворца је изгра-

дио архитекта Мајерхофер око 1760. године. У том дворцу, као и у дворцу братиславског Надбискупа, најчешће су отседали аустријски цареви и угарски краљеви када би долазили у посету Братислави. После смрти удове кнегиње Гражалковић 1864, дворца је користила Градска управа Братиславе, да би 1990. године постао званична резиденција Председника републике Словачке. / Prince Anton III, on occasion of the Coronation of Leopold II in 1790, erected a huge Arc de Triomphe in front of his Bratislava Palace, and in the evening he hosted the Coronation Dinner attended by the newly crowned King and all the official guests. The Bratislava Palace was built in 1760 by Andreas Mayerhofer, and now serves as official residence of the President of Slovakia.

⁶ За дворца у Геделу Tibor Koppany, *Mansions in Hungary*, Budapest 1992, стр. 19, вели да није извесно ко је био архитекта, Андреас Мајерхофер или Игнац Орашек, и да је притом директно инспирисан новим концептом дворца који је примењен приликом доградње Краљевске палате у Будиму. / The Godolo Castle was influenced by the Royal Palace of Buda.

⁷ То су, пре свега, парохijske цркве Св. Петра и Павла у Баји (жупанија Бач-Кишкун), где је 1765. године гроф Антон I даровао барокни главни олтар са скулпторалном композицијом Св. Тројства и олтарском сликом опроштаја Св. Петра од Св. Павла, и Св. Мартина у Фелдбру (жупанија Хевеш), где су Гражалковићи спровели велике радове на реконструкцији старе цркве, и изградили породичну крипту у којој су сахрањени гроф Антон I и грофица Кристина Терезија; велики надгробни споменик грофовског пара израдио је 1772. г. Георг Дорфмајстер (види: B. Dercsényi, G. Hegy, E. Marosi, J. Török, *Katolische Kirchen in Ungarn*, Budapest 1991, стр. 264, 274, 275...). / Main contribution were Churches of St. St. Peter and Paul in Baja, and St. Martin in Feldebrő, where Family Crypt of the Grassalkovics is built.

⁸ J.B. Rietstap, *Armorial général*, 1884, reprint London 1965. Блазони које цитира у потпуности одговарају илустрацијама и блазону Грицнера (op.cit.).

⁹ Géza Csergheo de Nagy-Tacsikánd: *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone*, Nürnberg, 1885-1887.

¹⁰ Ivan Nagy, *Magyarország Családai Czimerekkel*, Budapest (edicija u 20 tomova).

¹¹ J. Kirnbauer von Erztätt, *Der Niederösterreichische Landesständische Adel*, Nürnberg 1901-1918, стр.134)

Драгомир Ацовић / Dragomir Acović

